

GRADITELJI BRAĆA ŽAGAR

UDK: 72 Žagar, E. (497.5 Split) "19"
72 Žagar, D. (497.5 Split) "19"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 15. XI. 2003.

Dr. sc. STANKO PIPLOVIĆ
Kaštelanska 2
21000 Split, HR

Na osnovi arhivskih istraživanja autor donosi pregled i ocjenu djelovanja dvaju značajnih stručnjaka u arhitekturi Splita i Hrvatske. Djelovali su od vremena rađanja moderne pa sve do njezine potpune afirmacije. Iako nisu pripadali izrazitoj avangardi, braća Žagar svojim su stvaralaštvom ostavila vidno obilježje u jednom dinamičnom razdoblju mijenjanja prostornih strukturalnih poimanja.

Početakom XX. stoljeća djelovao je u Splitu niz istaknutih arhitekata i građevinskih inženjera, pretežno školovanih u Beču i Pragu, koji su u regiju unosili novi duh evropske moderne, često na zasadama mjesne tradicije. Među njima su Špiro Nakić, Kamilo Tončić, Petar Senjanović, Fabijan Kaliterna i Josip Kodl. Istaknutu ulogu u prvoj polovici stoljeća u Splitu i njegovoj široj okolici imali su Eduard Žagar, građevinski inženjer, i njegov brat Danilo, arhitekt. Otac im je Ante bio poljoprivrednik i trgovac. U dvama je brakovima imao dvadeset četvero djece. Oba brata su u poratnim godinama stanovala u Splitu, u Bihaćkoj ulici br. 4. Braća Žagar i drug imali su tada građevno poduzetništvo. Poslovnica im je bila u Kliškoj ulici br. 3, prizemno, iza samostana isusovaca. Tvrtka je preuzimala sve vrste gradnja, posebno visokogradnje. Izrađivala je projekte i davala tehnička mišljenja.

* * *

Eduard Žagar rođen je u Prezidu kod Delnica 23. svibnja 1875. godine. Diplomirao je na Graditeljskoj školi u Zagrebu, a specijalizirao se na Umjetničkoj akademiji u Münchenu. Ispit za ovlaštenog civilnog graditelja položio je u Zadru ožujka mjeseca 1904. godine. Time je dobio ovlaštenje za samostalno vođenje poslova.¹ Izvodio je dosta velike i složene građevine, uglavnom na području srednje Dalmacije. Umro je 1. lipnja 1957. godine.

U početku je djelovao u Splitu. Među njegovom dokumentacijom sačuvan je nacrt za novi arheološki muzej u Splitu iz 1902. godine. Nije potpisan, a opisi su na njemačkom jeziku. Iz toga bi se moglo zaključiti da on i nije autor nacrt, ali da je svakako imao neku vezu s tim poslom. Nije poznato ni mjesto gradnje. Zamišljena je bila dvokatna zgrada u historicističkim oblicima. U prizemlju su predviđene radne prostorije, a na katovima stanovanje. Ispred zgrade na otvorenome je izložbeni prostor okružen trijemom. Projekt nije izveden, nego je gradnja na Skalicama počela 1912., prema nacrtu dvojice austrijskih arhitekata, F. Ohmanna i A. Kirsteina.²

Zajedno s arhitektom Špirom Nakićom vodio je 1902.-1903. godine radove na novoj biskupskoj palači u predjelu Lučac. Za tu monumentalnu neorenesansnu građevinu projekt je izradio arhitekt Ćiril Metoda Iveković, referent za bogoštovne gradnje pri Dalmatinskom namjesništvu u Zadru.³ Iz godine 1904. postoji nacrt što ga je Eduard napravio za kuću Eugena Vuškovića pok. Vicka u Splitu. Zgrada je locirana u ulici koja se odvaja od državne ceste za Omiš na jug prema Bačvicama. To je slobodnostojeća kamena jednokatnica s kosim krovom. Vanjština joj je dekorirana u suzdržanim oblicima historicizma koji su prisutni samo na okvirima prozora i vrata.⁴ U siječnju 1905. napravio je nacrt za nadogradnju kuće poznatog poduzetnika Josipa Brajnovića, također u Splitu. Obitelji su inače bile u rodbinskom odnosu.⁵

Nakon toga je radio na srednjovjekovnom Franjevačkom samostanu na Obali u Splitu. Sklop samostana je koncem XIX. stoljeća bio trošan, pa kad se uvidjelo da ga se ne isplati popravljati, odlučeno je porušiti ga i na istome mjestu graditi novi. Oko toga se osobito zau-

zeo gvardijan Frane Miolin. Izrađen je nacrt, ali zbog istaknutog mjesta u gradu izgled zgrade se morao prilagoditi zahtjevima općinskoga Uresnog povjerenstva. Odbijeno je čak 5 nacрта, od kojih su sačuvane samo dvije varijante. Od prve postoji samo tlocrt prvoga i drugog kata samostanskog kompleksa. Izrađena je 1906. godine, a nosi potpis Eduarda Žagara. Druga varijanta je potpunije sačuvana i po njoj je zgrada uz manje izmjene i izvedena. Na listovima nije označena godina izrade nacрта ni ime projektanta, osim na nekim izvedbenim detaljima koje je također potpisao E. Žagar. On je vjerojatno bio i poduzetnik radova. Rušenje stare zgrade počelo je u travnju 1907., a u lipnju je položen temeljni kamen nove. Radovi su bili uglavnom gotovi u svibnju iduće godine, a redovnici su se uselili u srpnju.⁶

U sjevernom predgrađu na izlazu iz Splita prema Solinu sagrađena je 1907. godine jednokatna vila Plevna. Prema nekim pokazateljima projektanti su bila braća Žagar, vjerojatno Eduard. Tlocrt joj je u obliku pravokutnika iz kojega se na sjeverozapadnom kutu izdiže četvrtasta kula sa strmim skošenim krovom. Neki vanjski dijelovi obloženi su glaziranim opekama žute boje. Oko prozora su okviri s tipičnom secesijskom profilacijom. Na zapadnoj strani su ulazna vrata od kovanog željeza prema vrtu i trijemu s drvenom tavanicom. Razvedenim gabaritom djeluje slikovito, a zbog istaknutog položaja i vrlo markantno u širem okruženju.⁷

Eduard je godine 1913. sagradio toranj župne crkve u Kaštel Štafiliću. Nacrt je napravio Ćiril Iveković, a radove je nadzirao inženjer Ivan Pressel iz Kotarskog poglavarstva u Splitu. Postavljena su i nova zvona, koja su salivena u Tvornici Cukrov u Splitu. Blagoslovio ih je pomoćni biskup Vicencij Palunko. Svečano otvorenje bilo je 30. kolovoza uz misu, procesiju i vatromet. Tom prigodom župnik I. Lubin držao je prigodno slovo. Građevina je puna četvrtasta kula koja se blago sužava prema gore. Na vrhu je bogato ukrašena loža okružena balustradom, sa završetkom u obliku osmostrane piramide. Visok je 34 metra. U istom mjestu Žagar je napravio nacrt za spomen-ploču jedne grobnice.⁸

Koncem XIX. stoljeća uvedena je u Dalmaciji kultura uzgoja duhana, koji je bio državni monopol. Time se željelo unaprijediti pasivnu po-

krajinu, a istodobno eraru osigurati dodatni prihod. U tu su svrhu podignute brojne zgrade za otkup. E. Žagar je u Imotskome gradio veliku kamenu zgradu Suda 1915. godine i kompleks Režije duhana. Imotska krajina je, naime, bila jedna od najznačajnijih proizvođača duhana, pa je stoga ondje planirana izgradnja velikog centra za otkup. Zemljište za gradnju kupila je Vlada godine 1887. Kompleks je građen postupno, tijekom tridesetak godina. Sastoji se od 4 velika skladišta poredana jedan iza drugog, upravne i stambene zgrade te kupatila i cisterne za vodu. Prvo skladište gradio je arhitekt August Thara iduće godine. Priprema za gradnju četvrtog pristupilo se 1910., a radovi su počeli 17. svibnja 1912. godine. Upravitelj gradnje bio je nadinženjer Milan Karlovac, a poduzetnik radova E. Žagar. Zgrada ima tlocrt u obliku izduženog pravokutnika vanjskih dimenzija 52 puta 14 metara. Ima podrum, prizemlje i 3 kata. Po sredini su stubište i dizalo, a sa obje strane po jedna velika prostorija. Unutrašnja noseća konstrukcija je od armiranog betona. Sastoji se od 2 reda četvrtastih stupova. Nad njima su poprečne i uzdužne grede na koje se oslanjaju stropne ploče. Izvođač armirano-betonskih radova bila je tvrtka *Ed. Ast. e Co.* Iz Beča. Osim skladišta, Žagar je gradio i prizemnicu perionice te unutrašnje putove. Radovi su bili dovršeni u svibnju 1914. godine, a kolaudacija je bila 14. kolovoza. Žagar je 1915. godine u Imotskome sagradio i veliku kamenu zgradu Suda. Sve te građevine već su bez izraženih neostilskih obilježja.⁹

Kao poduzetnik E. Žagar je dosta radio u Trogiru početkom XX. stoljeća, i to na najsloženijim zgradama što svjedoči o njegovu ugledu i sposobnosti. Godine 1909. povjereni su mu radovi na stabilizaciji zvonika stolne crkve. Prigodom iskopa Žagar je opazio da su kao materijal za stare temelje bili upotrijebljeni stari grčki kapiteli i stupovi. To je 25. kolovoza usmeno priopćio Ivanu Znidarčiću, pomoćniku u Arheološkom muzeju u Splitu. Obaviješten o svemu, konzervator Frane Bulić je zamolio Žagara neka napravi crtež tih i budućih nalaza.¹⁰

Na jugoistočnoj strani Trogira uz gradske zidine nalazila se srednjovjekovna biskupska palača. To je bila gotička građevina iz XV. stoljeća. Kada je 1828. godine ukinuta biskupija, u nju se uselio Sud. Ali zgrada je bila trošna pa je odlučeno da se poruši i na njezinom mjestu podigne nova. Središnje povjerenstvo za spomenike u Beču je, uz sugla-

snost konzervatora Bulića, to odobrilo, uz uvjet da se u zidove ugrade neki važniji dekorativni dijelovi sa stare zgrade. Osim toga, projekt je naknadno izmijenjen. Arhitekt Iveković tražio je da njezina vanjština bude izvedena u neogotičkim oblicima. U travnju 1908. raspisana je javna dražba za izvedbu. Na osnovi toga radovi su ustupljeni E. Žagaru kao najpovoljnijem ponuđaču. On je u listopadu iste godine rušeći staru zgradu došao do arhitektonskih elemenata za koje je odlučeno da se sačuvaju. Zbog toga je Bulić u pratnji arhitekta Corneliusa Gurlitta iz Dresdena došao na gradilište i dao upute koje dijelove, kako i gdje čuvati do ponovne ugradnje. Obavijestio je također Općinsku upravu da ti dijelovi mogu lako stradati jer poduzetnik nema mjesta gdje bi ih čuvao. Istodobno je upozorio Žagara kako bi se u temeljima stare zgrade mogli naći ostaci gradskih zidina iz ilirsko-grčkog vremena.

U listopadu 1908. počelo je rušenje grčkoga zida u kuli koja je činila dio biskupske palače. Na njemu je najprije proširen otvor za prolaz, ali su ubrzo porušeni svi ostaci, jer su smetali radovima. Prema dogovoru Ivekovića i Žagara, predloženo je da se taj zid opet ugradi u rizalit nove zgrade. Prilikom boravka nadvojvode Franza Ferdinanda Trogiru 1909. nastali su novi problemi sa sudskom zgradom. On je izjavio da je projekt izrađen u oblicima koji ne odgovaraju starinskom izgledu grada. Zgrada je tada bila gotovo pod krovom pa su izvedene tek manje izmjene. Tako je zgrada nakon brojnih komplikacija otvorena 2. listopada 1910. godine.¹¹

Zgrada Režije duhana u Splitu s vremenom je postala premalena za primanje velikih količina duhana koji su seljaci iz okolice donosili na otkup. Kako je njezine prostorije bilo teško proširiti, Ministarstvo financija u Beču odlučilo je utemeljiti ured u Trogiru. Najprije se mislilo graditi na zapadnome dijelu grada kod tvrđave Kamerlengo, no shvatilo se da bi time bio ugrožen srednjovjekovni povijesni spomenik. Na sugestiju prijestolonasljednika Franza Ferdinanda, određena je nova lokacija, na otoku Čiovu. Tako je godine 1910. Glavno ravnateljstvo Režije duhana gradnju povjerilo E. Žagaru. To je velika kamena građevina s podrumom, prizemljem i četiri kata. Oblici su joj jednostavni, raspored funkcionalan, a njezina betonska konstrukcija značajan je napredak u gradnji tog vremena u Dalmaciji.¹²

Zgrada bivšeg samostana sv. Lazara na otoku Čiovu kod Trogira služila je kao zaklonište siromaha. Bila je zapuštena pa je zalaganjem Javne dobrotvornosti 1888. popravljena no stanje se nije bitno poboljšalo. Moralo se pristupiti temeljitom zahvatu, no za to su manjkala financijska sredstva. Napokon su se dr. Mate Zanoni, šibenski biskup, i nešto kasnije njegov brat Josip iz Trogira sjetili bijednika. Ostavili su oporučno novac za uređenje zgrade, no ta sredstva nisu bila dostatna pa su se Trogirani obratili molbom samom caru, koji je također dao veliki prinos. Radovi su čini se počeli 1909., a izvodio ih je E. Žagar. Tako je sagrađena nova prostrana jednokatnica u vanjskim oblicima neorenesanse.¹³

Na sjevernoj padini otoka Čiova prema Trogiru nalazi se franjevački samostan sv. Ante na Dridu. Utemeljen je u XV. stoljeću, a ima obilježja kasne gotike. Početkom XX. stoljeća sklop je bio zapušten, a posebno su bili trošni pločnici u crkvi i vestibulu. Stoga je samostanski starješina 1910. godine uputio molbu za popravak, ponajprije unutrašnjosti zgrade, vrata, prozora i krova. Oko načina izvedbe radova zauzeo se konzervator Frane Bulić, a troškovnik je izradio E. Žagar. On je zasigurno i izveo radove, koji su dogotovljeni 1914. godine. Kod kolaudacije nije bilo primjedba na kvalitetu izvedbe.¹⁴

U prosincu 1910. godine Eduard je napravio nacrt Đačkog doma u Splitu za 110 pitomaca. Predviđena je bila zgrada s podrumom i tri kata. Vanjski zidovi su trebali biti nešto manjka, a krov kos, pokriven eternitom. Tlocrt joj je izdužen, s glavnim pročeljem prema jugu. Napravljene su dvije inačice vanjskog oblikovanja, u historicizmu i secesiji. Lokacija nije poznata, a zgrada nije izvedena.¹⁵

Za Prvoga svjetskog rata, koncem veljače 1917., napravio je Eduard nacrt za vilu Ive Antičevića na uglu današnje Bihačke i Mikačićeve ulice. To je jednokatnica s podrumom i potkrovljem s terasom na vrhu. Oblici su joj secesijski.¹⁶ Nešto kasnije u travnju napravio je za istog privatnika vilu u predjelu Meje pod južnim padinama park-šume Marjana. Locirana je ispod puta s istočne strane morske uvale Ježinac. Predviđen je poluukopani podrum i visoko prizemlje. Iznad je složeni krov pokriven eternit-pločama. Ulaz je sa sjevera, dok je na južnoj strani prema moru velika terasa. Njezina vanjska obrada s drvenim elementima odudara

od primorske tradicije.¹⁷ Iste godine austrougarska vojska osnovala je u Divuljama kod Trogira hidroplansku bazu s hangarima za avione. Radovi su nastavljeni u doba kraljevine Jugoslavije. Na istočnoj strani kompleksa sagrađene su male zgrade za stanovanje časnika, dom i zapovjedna zgrada. Projekte i radove izvela su braća Žagar.

Kako je nakon Prvoga svjetskog rata Zadar pripao Italiji, Split je postao glavnim gradom Dalmacije. Stanovništvo se množilo pa je vladala velika nestašica stanova. Malo se gradilo, a veliki broj zanatlija i radnika bio je nezaposlen. Da bi pridonio rješavanju toga gorućeg pitanja i unaprijedio poslovanje svoje tvrtke, Eduard Žagar je odlučio graditi na svom zemljištu na početku Balkanske (Vukovarske) ulice, s njezine južne strane, a sjeverno od planiranoga Novog pazara. To je sjeverni dio današnje Riječke ulice. U tu je svrhu 6. lipnja 1919. godine uputio prijedlog Pokrajinskoj vladi za Dalmaciju. Namjeravao je podignuti četiri trokatne zgrade u nizu, sa 48 modernih stanova. Napravio je i nacrt s nekoliko inačica rješenja. Blok je usmjeren u pravcu sjever-jug. Glavno pročelje je na zapadu, prema novoprojektiranoj ulici koja je trebala biti probijena. Istočna stražnja strana ima izlomljenu tlocrtnu crtu i dvorišta, a dalje se prostiralo zemljište Fili Stock i Glumac. Veliki problem bio je osiguranje novčanih sredstava, posebno zbog velike skupoće gradnje, prouzročene visokim kamatama bankarskih kredita čija se otplata nije mogla osigurati stanarinama. Stoga je Eduard molio Vladu da pokuša donijeti propise kojima bi se nove zgrade bar za 40 godina oslobodile poreza ili da se osiguraju jeftiniji zajmovi. Predložen je rok završetka gradnje od 1,5 do 2 godine, a stanovi bi se iznajmljivali ponajprije činovnicima i časnicima koje bi Vlada preporučila na osnovi svojih potreba. Kako tu nije bilo uspjeha, Žagar se 10. studenoga 1920. obratio Jugoslavenskoj banci u Antifogasti za zajam od 200.000 dolara s rokom otplate od 10 godina. Projekt zbog mnogih teškoća nije ostvaren.¹⁸

Pokrajinski uredi morali su se iz Zadra preseliti u Split. Vlada nije imala sredstava za podizanje zgrade u tu svrhu pa je Općina u interesu razvitka grada to preuzela na sebe. Trebalo je nadograditi i zgradu Pomorske oblasti. Posao je povjeren Žagaru. No u kolovozu 1921. godine Udruženje građevnih poduzetnika za Dalmaciju na čelu s pred-

sjednikom Dragutinom Čulićom uputilo je javni prosvjed protiv nepravilnog postupka Općine Split. Zamjerka je bila što je veliki posao izvedbe zgrade Žagaru dodijeljen neposredno, bez raspisivanja javnoga natječaja, na štetu tridesetorice graditelja i ispitanih zidara.¹⁹

U splitskom predjelu Mejama postojao je kaštelet Capogrosso, sagrađen u XVI. stoljeću. Tijekom vremena je mijenjan, no XX. stoljeće dočekaio je u ruševnom stanju. Njegove fotografije napravio je negdje 1938. ing. Doris Žagar. Pred Drugi svjetski rat dvije posljednje pripadnice obitelji Capogrosso-Kavanjin odselile su se u Italiju, a kaštelet i okolne zemlje prodale su Eduardu Žagaru i njegovu sinu inž. Tonku. Novi vlasnici zatražili su od Općine dopuštenje parcelacije terena radi gradnje kuća i vila na tom atraktivnom prostoru. Zahtjev nije prihvaćen, a i konzervator starina dr. Ljubo Karaman tome se usprotivio, zahtijevajući da se kompleks na najvećoj zemljišnoj čestici sačuva. Općinska uprava uvjetovala je da se očuva renesansna crkvice i po mogućnosti pristupna kula, te drugi ostaci. Godine 1939. kipar Ivan Meštrović od Žagara je kupio kaštelet i teren od puta do mora. Tada je dobar dio starih ostataka dao porušiti, a drugo temeljito pregraditi i prezidati za izlaganje svojih skulptura.²⁰

Zanimljiv je i elaborat za gradnju ljetnikovca obitelji dr. Krstulovića *iz Splita u Glamoču (Busija) izrađen 1939. godine, na kojemu nema potpisa*. Vjerojatno je autor bio Eduard Žagar, jer se čuva među njegovim projektima. Radi se o maloj zgradi jednostavna tlocrta sa strmim krovom pokrivenim cementnim crjepovima koji su se tada uvelike rabili.²¹

Eduard Žagar je napravio još čitav niz drugih tehničkih elaborata. Od njih su zasad poznati:

- Kuća K. Kovač u Starome Gradu. Nacrt za pregradnju i nadogradnju napravljen u Splitu u prosincu 1901. godine. Zgrada ima izduženu pravokutnu osnovu. Predviđeno je podizanje prvog kata. Dekoracije su joj neostilske.

- Osnova za dvokatnu kuću Izaka Morpurga u Splitu na Dobrome. Oblici su joj secesijski s tlocrtom i glavnim pročeljem u varijantama. Nastala je 1903. godine.

- Trebovnik iz 1904. godine za pučku školu Bratovštine Svetog križa. Planirana je gradnja peterorazredne škole kod župne crkve Velog varoša.

- Nacrt i i troškovnik za gradnju dvokatne kuću Regine Arbanasović u Splitu iz 1905. godine. Nalazi se u današnjoj ulici Čulića dvori. Prvobitni projekt poslije je nešto izmijenjen. Glavno pročelje joj je prema jugu. Ukrašeno je florealnim secesijskim ornamentima s naglašenim vertikalizmom u kompoziciji.

- Projekt i trebovnik novogradnje vile Marka Mikačića pok. Mije u Splitu u predjelu Sukoišan iz godine 1905. To je jednokatnica razvedena tlocrta. Krov joj je dosta strm, razigranih ploha, pokrivenih pločama od cementnog škriljca i s tornjem na jednom uglu. Vanjski ukrasi su u mješavini historicističkih i secesijskih motiva. Djeluje vrlo slikovito.

- Nacrt iz siječnja 1906. godine za novu kuću braće Ferić pok. Ante u Splitu u predjelu Bačvice, istočno od željezničke pruge. Zgrada ima jednostavan četvrtast tlocrt, s dva je kata. Ukrasi su secesijski s plitkim lezenama koje se protežu kroz prvi i drugi kat i raščlanjuju pročelje.

- Kuća Karla Dvornika pok. Petra u Splitu blizu ceste za Omiš. Nacrt je napravljen 1906. godine. Predviđena je slobodnostojeća zgrada pravokutne osnove visine jednog kata.

- Stambena novogradnja crkvinarstva sv. Petra na Lučcu u Splitu. Projekt i troškovnik napravljeni su 1906. godine. Kuća je dijelom prislonjena na susjednu. Predviđena su dva kata. Bez stilskih je oznaka.

- Kuća Jelić-Domitrović u Splitu uz općinski put prema Marjanu. Projekt je iz 1906. godine. Sačinjen je i trebovnik radova. To je mala četvrtasta samostalna zgrada s vrtom uokolo. Ima podrum i prizemlje. Dekoracije pročelja su secesijske.

- Kuća Ivana Dvornika pok. Petra u Splitu. Situirana je blizu zgrade njegova brata Karla, u produženju. Nacrt je napravljen u siječnju 1907. godine. Glavno izduženo pročelje okrenuto je jugu. Na okvirima vrata i prozora su skromni secesijski ukrasi.

- Kuća poduzetnika Josipa Brajnovića u Splitu na Mažuranovićevu šetalištu. Zgrada je podignuta 1907. godine u secesijskim oblicima. Eduard Žagar je napravio nacrt za ulazna vrata vrta od kovanog željeza i ogradu stubišta pa je on možda i projektant cijele vile.

- Novogradnja zakloništa Martinis-Marchi u Splitu u Vukovarskoj ulici. Sačuvan je trebovnik građevinskih radova dijela za mušku djecu

iz 1910. te obračun vodovodnih instalacija koje je izveo V. Montan 1913. godine.

- Vila dr. Nikole Tommasea u Splitu na Lučcu. Postoji trebovnik bez oznake godine.

- Kuća dr. E. Karamana u Splitu. Nacrt napravljen u travnju 1912. Ima tri kata. Glavno južno pročelje nacrtano je u tri varijante sa secesijskim ukrasima.

- Cisterna i skladište F. Halbärtha u Trogiru na otoku Čiovu. Elaborat je napravljen 1911., a predstavlja prigradnju iza kuće. Još je jedno slično rješenje nacrtano 1918. godine. To je izdužena prizemnica pokrivena ravnom pločom.

- Režija duhana u Trogiru na otoku Čiovu. Troškvnik za gradnju cisterne, uređenje terena i puta iz 1913. godine.

- Stambena zgrada Žagar u Splitu na uglu Istarske i Riječke ulice. Prema prometnicama ima predvrt. Nacrt je napravljen u ožujku 1936. godine To je zaobljena uglovnica s podrumom, visokim prizemljem i tri kata. Svako krilo ima poseban ulaz. Sagrađena je u modernim oblicima bez ikakvih dekoracija na pročeljima. Kvalitetno je ostvarenje moderne arhitekture.²² Projektant je bio sin Eduarda Žagara Doris, također inženjer, koji je naslijedio tvrtku *Tehnorad*.

* * *

Eduardov brat Danilo također je istaknuti stručnjak na području graditeljstva. Bio je pretposljednje dijete u brojnoj obitelji. Rodio se 14. srpnja 1886. godine u Prezidu kod Delnica. Maturirao je 1907. u Zagrebu. Nakon toga je služio jednogodišnji đачki vojni rok u Zagrebu i Karlovcu. Upisao se na Visoku tehničku školu u Pragu. Zbog slabog imovnog stanja obitelji preko ljetnih praznika je radio u građevinskom poduzeću brata Eduarda u Splitu, baveći se gradnjama u Trogiru i Imotskom. Diplomirao je u prosincu 1913. godine na Visokoj tehničkoj školi u Pragu. Kod inženjerske direkcije u Petrovaradinu završio je jednomjesečni tečaj za vojnograđevinske radove. Po završetku studija stalno se zaposlio u tvrtci svojega brata i u njoj ostao do početka Prvoga svjetskog rata. U to vrijeme boravi poslovno u Berlinu, gdje je pohađao Seminar za urbanistiku na Visokoj tehničkoj školi u

Charlottenbergu. U ratu je služio kao inženjer kod Generalštaba na izgradnji vojnih objekata u Budimpešti, Karpatima, Galiciji, Premišlu Przemysl, Doberdobu kod Trsta i Albaniji.

Nakon rata odmah se zaposlio u Arhitektonskom ateljeu ing. Ignjata Fischera u Zagrebu, gdje je radio redovno i honorarno do konca kolovoza 1919. Te je godine 12. travnja je položio državni praktični ispit. Od 1. rujna nastavio je ratom prekinuti rad kod brata u Splitu sve do 31. prosinca 1924. Radio je skice, projekte, palirske nacрте, detalje, statičke račune, proračune i obračune za različite objekte.²³

Split je u to vrijeme dobio nove upravne, kulturne i gospodarske funkcije. Njegovo stanovništvo je ubrzano raslo, a grad se širio. Od 1910. do 1928. broj stanovnika je sa 21.407 porastao na 36.818, što je više od 70 posto. Tih godina vode se mnoge rasprave o planskom razvitku grada.

U javne i stručne rasprave odmah se uključio i Danilo Žagar. Pišući o gradu, naveo je kako ima dobre prirodne uvjete za stanovanje. To su ponajprije povoljno podneblje, more, razvedena obala i pogodnost terena. No, godine 1919. politička situacija nije bila jasna, a prometne prilike bile su loše. Postojale su samo obalne veze, dok su veze sa za- leđem bile gotovo nikakve. Opskrba vodom i plinom u doba Austro- Ugarske zadovoljavala je potrebe maloga grada. Neposredno nakon rata veliki problem je bila prehrana. Poljoprivredna proizvodnja u ši- roj okolici nije zadovoljavala potrebe. Zato su sirovine poput tupine, ugljena i boksita, te vodne snage bile značajan resurs budućeg rasta. Žagar je ukazivao na to da su dotadašnji društveni, upravni i pravni odnosi uzrokom lošeg stanje u politici građenja. Grad je imao male ovlasti pa nije mogao značajnije utjecati na svoju izgradnju i razvitak. Tako je svaki vlasnik na svom zemljištu radio što je htio, bez obzira na susjede i javne interese. Nastale su uske ulice s mnogo slijepih ograna- ka, koje nisu odgovarale prometu, a parcele su postale nepovoljne za gradnju.

Po njegovu mišljenju, budućnost je bila nejasna zbog mnogih neri- ješenih pitanja u Dalmaciji. Tek kada se pokrajina priključi kraljevini SHS, uloga Splita u novoj državi mogla bi biti određenija. Grad je trebao postati njezin važan dio kao prirodno središte čitave istočne

jadranske obale. Posebno je važno bilo željezničko povezivanje s istočnim i sjeverozapadnim dijelovima države, jer bi inače čitav kraj ostao izoliran. U vrijeme kad su dobar dio Dalmacije okupirali Talijani, a saveznička flota bila stacionirana u splitskoj luci, prehrana je racionalizirana, vladala je oskudica i skupoća, grad je bio zapušten i prljav.

Promišljanja D. Žagara o budućnosti Splita bila su vidovita. Njegove vizije daljnjeg urbanističkog razvitka i prostorne organizacije pokazale su se umnogome utemeljene, osobito s obzirom na trenutačno neodređeno stanje. Već tada je i on uočio važnost uvala na sjevernoj strani poluotoka u Kaštelanskom zaljevu. Solinsku uvalu smatrao je povoljnom za trgovačku, a poljudsku za industrijsku luku. Zbog zbijenosti staroga središta i teškoća oko njegove skore asanacije, grad bi trebao regulirano rasti u njegovoj periferiji, posebno uz cestu Split-Solin. Ostaci stare arhitekture, naročito Dioklecijanove palače, trebali su doći do punog izražaja.

Žagar se zalagao da povijesna jezgra postane kulturno i poslovno središte. Najavljivao je kako će se s vremenom Bačvice i Meje izgraditi vilama, hotelima i kupalištima, a u Spinutu i Poljudu industrijskim postrojenjima. Oblišnja naselja Solin i Vranjic postat će dio velikog Splita. Za sve je to trebalo donijeti propise i izraditi regulatornu osnovu koja bi zadovoljila funkcionalne i umjetničke zahtjeve. U to posebno spada podjela gradskog područja po namjeni. Smatrao je da je promet poseban problem. Općina je bez potrebnih zakonskih propisa bila nemoćna da značajnije realizira opći interes. Zemljište za ceste i ulice pribavljalo se uz razne ustupke. Posljedica je bila da su ulice bile uske i bez pravoga smjera, jer su se uvažavale privatne međe. Nije se mogla provesti komasacija pa Grad nije bio u stanju voditi uspješnu građevnu politiku. Trebalo je donijeti zakon o eksproprijaciji koji bi omogućio provedbu građevinskih programa.²⁴ Danilo je u urbanističkim pitanjima surađivao i bio u prijateljskim odnosima s njemačkim arhitektom iz Haaga Wernerom Schürmannom koji je na međunarodnom natječaju 1924. godine dobio prvu nagradu za prvi Regulacijski plan Splita.

Nastankom nove države umjesto nekadašnjih triju strukovnih udruženja, u koje je spadalo i Društvo inženjera i arhitekata kraljevine Dalmacije, formirano je zajedničko Udruženje jugoslavenskih inženjera i

arhitekata, koje je u Splitu imalo sekciju. Na Glavnoj skupštini Sekcije 4. ožujka 1920. godine izabran je Upravni odbor, s predsjednikom Petrom Senjanovićom, a među 14 članova bio je i Danilo Žagar. Društvo je u to vrijeme bilo vrlo aktivno. Nešto ranije donijelo je svoj novi pravilnik i izabralo stalne odbore. Raspravljalo se o izgradnji invalidskog doma i projektu zapadne obale te dalmatinskim lukama. Imalo je predstavnika u odboru za gradnju stolne crkve, radilo je na normativima za raspisivanje stečaja iz inženjerstva i arhitekture i standardizaciji građevinskih materijala, određene su nagrade za stručne radove i rješavana brojna druga pitanja.²⁵

Nakon Prvoga svjetskog rata zajamčena je na mirovnoj konferenciji 1919. ravnopravnost svim nacionalnim manjinama, pa i Židovima. Te godine osnovan je Savez jevrejskih općina Jugoslavije. Povoljne su prilike godine 1920. dale povoda staroj židovskoj zajednici od oko 40 obitelji u Splitu da planira gradnju monumentalne zgrade sinagoge. Lokacija je određena na Manušu, u Sinjskoj ulici na položaju zvanom Guvno, između Morpurgove i Jelačićeve kuće. Nacrt je napravio D. Žagar. Zgrada nije podignuta niti je poznato kako je zamišljena.²⁶

Na 3. lipnja 1921. godine održana je poticanjem načelnika dr. Ive Tartaglie anketa o unaprjeđenju Splita. Bile su zastupljene sve zainteresirane ustanove: općina, vojne vlasti, inženjeri i arhitekti, Lučko poglavarstvo i Građevni odsjek Pomorske oblasti. Izabran je poseban odbor, sa zadaćom da pripremi osnovni materijal za glavnu anketu, koja se trebala održati 10. lipnja. Činili su ga ing. P. Senjanović, ing. Martinis, arh. F. Kaliterna, lučki poglavar Stepanović, savjetnik Bragadin i arh. Žagar. Na drugoj anketi raspravljena su pitanja prometa, izgradnje luke, željezničkog spoja, tramvaja, gradske kanalizacije, vodovoda i rasvjete.²⁷

Neposredno nakon rata u Split se doselio veliki broj ljudi iz okolice i činovnika iz dijelova Dalmacije koji su pripali Italiji. Pridošlom pučanstvu trebalo je osigurati stanove. No zbog krize privatnici nisu mogli graditi kuće. Stoga je Općina preuzela zadaću građenja uz sudjelovanje mjesnih banaka. U tu je svrhu u suradnji s Gradskom štedionicom osnovala Splitsko građevno poduzeće. Odlučeno je graditi stambene zgrade na općinskom zemljištu na Gorici, u predjelu Manušu.²⁸

Planirana je izgradnja dviju skupina od po 3 zgrade, s ukupno 40 stanova. Dana 4. ožujka 1921. godine održana je sjednica Općinskoga vijeća, na kojoj je Općinska uprava ovlaštena da ulogom zemljišta od oko 1,10 hektara, vrijednosti milijun kruna, pristupi konzorciju. Štedionica je ulazila sa 2 milijuna kruna kapitala. Štedionica je bila utemeljena 1. listopada 1919. Koncem iduće godine raspolagala je ulozima od gotovo 17 milijuna kruna. Njezin Novčani odsjek nalazio se tada u Marmontovoj ulici br. 9, tj. u kući Duplančić, kraj Glavne pošte. U konzorcij za gradnju kuća uključile su se svi veliki novčarski zavodi u Splitu. Ukupna glavnica iznosila je 7 milijuna.²⁹

Još je 1921 raspisan natječaj za generalnu osnovu stambenog naselja. Prva nagrada iznosila je 10.000, a druga 6.000 kruna. Rok za predaju radova bio je 30. travnja. Ocjenjivački sud prvu je nagradu dodijelio osnovi ing. arh. Danila Žagara, a drugu osnovi ing. arh. Zvonimira Celića. Koncem 1921. već je bilo završeno jedno krilo velike kuće kompleksa, koje je odmah prodano Osiguravajućem zavodu *Croatia* iz Zagreba za više od 5 milijuna kruna. Građevno poduzeće Žagar je u izlogu Jadranske banke izložilo plan cijelog sklopa, koji se sastojao od 5 većih zgrada na 4 kata i 10 manjih na 3 kata. Između njih su predviđeni parkovi i dječja igrališta. To je trebala postati najmodernija četvrt u Splitu. Odmah su počele pripreme za gradnju druge četverokatnice. Splitsko građevno poduzeće d. d. počelo je koncem 1921. godine primiti ponude za prodaju ili davanje u zakup novosagrađenih zgrada na Novom pazaru, kako se predio Gorica još nazivao. No plan nije do kraja ostvaren.³⁰

Građevne prilike u Dalmaciji bile su loše. Stoga je pokrajinski konzervatorski ured u Splitu 25. ožujka 1922. godine izdao okružnicu u kojoj se osuđuju nered i neukus te slab nadzor nad novim zgradama u Splitu, a posebno u njegovoj okolici. Na osnovi toga Splitska sekcija Udruženja jugoslavenskih inženjera i arhitekata sazvala je početkom 1923. anketu za poboljšanje stanja. Predsjedatelj je bio ing. Marko Mladineo, a izvijestio je ing. Marcel Martinis. Pokrajinsku vladu, bivši Zemaljski odbor, zatupao je dr. Sikirić, Arheološki muzej Frane Bulić i dr. Ljubo Karaman, a Općinu Split ing. Prosper Čulić; prisustvovali su i predstavnici općina Poljica i Kaštela, od Društva inženjera i arhitekata-

ta inženjeri Dane Matošić, Petar Senjanović, Baučić, Kargotić, Vuković i Žagar. Građevnu direkciju zastupao je ing. Grisogono. Temeljito je pretresen Građevni pravilnik za Dalmaciju iz 1886., koji je već bio zastario. Istaknut je nemar općinskih uprava koje su propuštale svaka-kve projekte. Odlučeno je da se od stručnjaka sastavi posebno povje-renstvo, kao nadzorna vlast koja bi, dodijeljena pokrajinskoj upravi, kontrolirala građevne osnove. Tako bi se radilo u okviru postojećih propisa dok se ne donese novi građevinski pravilnik.³¹

Danilo se isticao u javnom i stručnom životu Splita. Među ostalim bio je članom Uresnog povjerenstva koje je osnovano Odlukom dal-matinskog namjesništva 1854. godine, a bavilo se nekim aspektima urbanističkog uređenja grada. Poslije, 1864., Povjerenstvo je prešlo u nadležnost Općine Split, a nastavilo je rad i nakon Prvoga svjetskog rata. Među njegovim se članovima godine 1924. nalazi i Žagar. U to vrijeme na čelu Povjerenstva je Frane Bulić, a čini ga 7 članova: ing. Petar Senjanović, ing. Ivan Šakić, ing. Dane Matošić, ing. Fabijan Ka-litera, ing. Danilo Žagar, prof. Juraj Botić i majstor Bogoslav Botić. Poznato je da je Danilo 1927. bio još uvijek članom Povjerenstva, uz nešto izmijenjen sastav. Sudjelovao i u drugim stručnim tijelima. Tako je uz arh. Fabijana Kaliternu bio i sudski vještak.³²

Godine 1925. Ministarstvo građevina odobrilo je pravo vršenja ja-vne prakse na cijelom teritoriju države većem broju inženjera i arhite-kata iz Splita. Među njima je i Danilo Žagar.³³

Dana 1. siječnja 1925. braća Žagar su osnovala zajedničku tvrtku u Splitu, koja je registrirana 6. siječnja. Naziv joj je bio *Gradjevno poduzetništvo braća D. E. Žagar i drug, ing. arhitekt i graditelj*. Poslo-vnica je bila u kući Zadružnog saveza u Bihačkoj ulici broj 1. Danilovo suvlasništvo je bilo 35 posto. On je kao civilni arhitekt vršio funkciju odgovornog poslovođe. Poduzeće je do Drugoga svjetskog rata izvelo mnoge visokogradnje i niskogradnje za vojsku i mornaricu u Boki ko-torskoj, Dubrovniku, Divuljama, Mandalini u Šibeniku, Zagrebu, Bje-lovaru, Delnicama, Novom Mestu, Velikim Blokama i Bohinjskoj Beli. Izvelo je pojedinačne zgrade u Dubrovniku, Sinju, Benkovcu, Karlov-cu i Zagrebu, adaptacije banaka i gospodarskih objekata, novogradnje u Zagrebu, Šibeniku i Splitu. Za to vrijeme Danilo je volonterski radio

kao građevni referent u plivačkom klubu *Jadran* kod uređenja plivališta i Sokolskoj župi kod gradnje domova.³⁴

Padom Kraljevine Jugoslavije prekinuti su svi veliki radovi u Šibeniku, uz znatnu štetu u materijalu i inventaru kao i gubitku zarade. Uloženo je mnogo truda da se preostala dobra spase i dopreme u Split, a strojevi poprave. Prestao je sav rad tvrtke na terenu, pa je Danilo Žagar obavljao samo uredski i interni posao. I to je prestalo 31. prosinca 1943. godine brisanjem tvrtke. Nakon oslobođenja 1944.-1945. bio je predavač na tečaju za vojne građevne poslovođe, a rješenjem Gradskog narodnog odbora Split postavljen je za nastavnika u Srednjoj tehničkoj školi. Nakon bolesti stupio je 21. travnja 1947. godine u službu kod Oblasnoga građevnog poduzeća *Konstruktor* u Splitu. Preminuo je u 93. godini života u Zagrebu 3. veljače 1978., a pokopan je u Splitu. Ima sina prof. dr. Živoja i kćer mr. ing. Andrejku Sakač.³⁵

Prema sjećanju. Živoja Žagara njegov otac Danilo vršio je nadzor ili vodio gradnju i sljedećih zgrada i objekata:³⁶

- Meteorološki opservatorij na Lazarici u Splitu
- Rekonstrukcija sumpornog kupališta u Splitu
- Penzioni zavod u Hrvojevoj ulici u Splitu, izveden 1932.-1933. godine po projektu Vladimira Šubica iz Ljubljane
- Sjeverna luka
- Hidrobaza u Vodicama nakon Prvoga svjetskog rata
- Tribine plivališta na Zvončacu u Splitu
- Zvonik crkve u Živogošću
- Dječje odmaralište na Bačvicama u Splitu kod hotela *Park*
- Kuća na Solinskoj cesti u Splitu
- Ceste Split-Trogir i Marina-Rogoznica.

* * *

Braća Eduard i Dane Žagar djelovali su u vrijeme velikih i brzih društvenih promjena. To je vrijeme i dvaju svjetskih ratova, kad su se prilike i vlasti nekoliko puta mijenjale, od Austro-Ugarske Monarhije, Kraljevine Jugoslavije i okupatorskih režima do socijalističke Jugoslavije. Industrija se razvijala, a tehnologija napredovala velikim koracima. Na tržištima su se pojavljivali novi i sve kvalitetniji građevinski

materijali i konstrukcije koji su oslobađali kreativnost. Stoga su se i zahtjevi koji su se postavljali pred urbanizam i arhitekturu temeljito mijenjali. Ali i mogućnosti su bile poticajne. Svemu tome braća su se uspjela dobro prilagoditi pa su se posvuda afirmirala. Bili su poduzetni i radini, dobri organizatori poslovanja. Projektirali su i izvodili najrazličitije poslove, od visokogradnja, specijalnih objekata pa do pomorskih i prometnih građevina. U arhitekturi su prešli sva stilska previranja, od historicizma, preko secesije sve do moderne. Njihov opus je popriličan i svakako je utjecao na stvaralaštvo u našim krajevima, osobito u prvoj polovici XX. stoljeća.

BILJEŠKE

Kratice

- ABŽ Arhiv braće Žagar u Muzeju grada Splita
 KB Kulturna baština, Split
 NL Narodni list, Zadar
 VAHD Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split

1. *Domaće vesti*. Narodni list, Zadar, 16. III. 1904., 3.
2. Ozalid kopije nacrtu čuvaju se u Muzeju grada Splita, a sastoje se od tlocrta i glavnog pročelja u mjerilu 1:200. Nose datum 20. IX. 1902. - O gradnji muzeja vidjeti u Neda Anzulović: *O historijatu gradnje Arheološkog muzeja u Splitu*. VAHD, Split LXXV / 1981., i Stanko Piplović: *Osnivanje i izgradnja prvih muzeja u Splitu*. Naš museum, Zagreb, 1998., 111-119.
3. Slavica Marković: *Ćiril Metoda Iveković arhitekt i konzervator*. Zagreb, 1992., 79-83.
4. Ozalid kopija nacrtu se nalazi u Muzeju grada Splita. Sastoji se od tlocrta, presjeka i pročelja u mjerilu 1:100, a nosi datume 20. i 27. IV. 1904.
5. U opisu stoji: Nacrt za nadoziđivanje kuće gosp. Josipa Brajnovića u Spljetu, 1:100, u Spljetu, 30. siječnja, 1905., Eduard Žagar. Sačuvan je tlocrt trećeg kata, ABŽ 1/II. - Josip Brajnović pok. Ivana preminuo je u Splitu 9. svibnja 1920. godine. O njemu vidjeti u Stanko Piplović: *Graditelj Ante Bezić*. Ante Bezić, Split, 2003., 21.
6. Stanko Piplović: *Rekonstrukcija samostanskog kompleksa sv. Frane u Splitu na prijelazu 19. u 20. stoljeće*. KB XI/1985., br. 16, 67.
7. Mario Kezić: *Arhitektura secesije u Splitu*. Split, 1991., 95-97.
8. Nacrti se čuvaju u župskoj kući u Kaštel Štafiliću. Mirela Duvnjak: *Popis arhivskog fonda Župe bezgrešnog začeca Blažene Djevice Marije u Kaštel Štafiliću*. Ka-

- štelanski zbornik, Kaštela, 2003., br. 7, 94. Presel je bio u državnoj službi. Dosta se bavio dalmatinskim spomenicima i u tome mnogo pomagao konzervatoru Buliću. Uz ostalo, nadzirao je gradnju Arheološkog muzeja u Splitu. Stanko Piplović: *Arhitekti i crtači, suradnici don Frane Bulića*. VAHD, 1986., sv. 79, 254.
9. Stanko Piplović: *Izgradnja duhanskih stanica u Dalmaciji*. Građa i prilozi za povijest Dalmacije, Split, 2000., sv. 16, 399-401. – Veljko Vuković: *Stari Imotski*. Split, 1995., slike na str. 52 i 53.
 10. Arhiv Konzervatorskog ureda za Dalmaciju, Bulićev dopis od 4. IX. br. 1/1909.
 11. Stanko Piplović: *Graditeljstvo Trogira u 19. stoljeću*. Split, 1996., 101-105.
 12. *Zgrada za otkup duhana*. Narodni list, Zadar, 8. I. 1910., 3. – *Gradnja duhanske magaze u Trogiru*. Obrtnik, Split, 1. X. 1910., 3.
 13. *Naši dopisi, novo zaklonište siromaha*. NL, 9. XI. 1910.
 14. Arhiv Konzervatorskog ureda za Dalmaciju, spisi br. 16, 49 i 62/1913., te br. 201/ 1914.
 15. Elaborat ima sljedeći opis: Nacrt za gradnju djačkog doma u Splitu za 110 pitomaca, 1:100. Napravljen je u Trogiru prosinca mjeseca 1910. na paus-papiru. Sadrži tlocrte, presjeke i pročelja.
 16. Opis elaborata: Villa: I. Antičević: Split. ABŽ-1/III. Nacrt na paus-papiru 1:100 koji sadrži sve tlocrte, pročelja i presjek, datum 22. II. 1917.
 17. Naslov na elaboratu glasi: Villa: I. Antičević: Split = Meje. U potpisu je Eduard Žagar, Split, 18. 4. 1917. Nacrtan je na pausu 1:100, a sadrži tlocrte, pročelja i presjek. ABŽ III.
 18. Elaborat za 4 nove zgrade: skice, nacrt, troškovnici i dopisi iz 1919. godine, ABŽ br. 4.
 19. *Gradjevna djelatnost u Splitu i graditeljske doskočice*. ND, 11. VIII. 1921., 3.
 20. Duško Kečkemet: *Kapogrosov i Meštrovitčev kaštelet u Splitu*. Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Split, 1986.-1987., sv. 26, 433-435.
 21. Elaborat sadrži troškovnik, opis, nacrt na paus-papiru 1:100 i 1:50 od 23. I. 1939. ABŽ-5.
 22. Nacrti se čuvaju u Muzeju grada Splita.
 23. Danilov sin prof. dr. Živoje Žagar koji živi u Zagrebu čuva očevu autobiografiju napisanu pisaćim strojem, s datumom 20. veljače 1951. godine, koja mu je bila potrebna u neke službene svrhe. Odatle je preuzet najveći dio podataka o njegovu životu.
 24. Danilo Žagar: *Mali Split, Razvoj Splita, Veliki Split*. Život, Split, 20., 23. i 24. XII. 1919.
 25. *Splitska sekcija udruženja jugoslavenskih inženira i arhitekata*. Život, Split, 16. III. i 21. IV. 1920., 3.
 26. Duško Kečkemet: *Židovi u povijesti Splita*. Split, 1971., 167. - *Gradnja sinagoge*. ND, 18. I. 1921., 3.
 27. *Za unapredjenje Splita*. ND, 4. VI. 1921., 5.

28. Branislav Radica: *Novi Split*. Split, 1931., 125. - *Poduzeće za nove gradjevine u Splitu*. ND 9. IV. 1921., 5. - *Pitanje stanova u Splitu*. Novo doba, 16. IV. 1921., 3.
29. *Sednica opć. veća*. Život, Split, 5. III. 1921. 3. - *Gradska štedionica u Splitu*. Život 20. III. 1921. 4. - *Sednica općinskog veća*. Život, 16. IV 1921., 3.
30. *Izgradnja zemljišta Novog Pazara*. ND, 4. VI. 1921., 5. - *Kompleks zgrada na trgu "Gorica"*. ND, 22. XII. 1921., 3. - *Splitsko građevno poduzeće d. d.*, Život, 11. XI. 1921., 3. - *Kupljene kuće*. Novo doba, 12. I. 1922., 3. - Darovan Tušek: *Arhitektonski natječaji u Splitu 1918-1941*. Split, 1994., 23-25.
31. Ljubo Karaman: *Pobude za poboljšanje građevnih prilika u pokrajini*. VAHD XLV/1922. II. prilog 5. - *Anketa o gradjevinama*. ND 10. II. 1923., 4.
32. Stanko Piplović: *Uresno povjerenstvo splitske općine*. KB 16/1991., sv. 21. - *Splitski almanah i adresar*. Split, 1925., 59 i 259. - *Splitski almanah za god. 1925-26*. Split, 1927., 49 i 75.
33. *Pravo vršenja inžinirske i arhitektonske prakse*. ND, 18. VII. 1925., 5.
34. Biografija ing. arh. Žagar pok. Ante Danilo. Tekst napisan na stroju u Splitu 20. II. 1951., s Danilovim potpisom.
35. Osmrtnice u *Vjesniku*, Zagreb, 4. II. 1978., 14, i, *Slobodnoj Dalmaciji* Split, 9. II. 1978., 11.
36. Danilo Žagar bio je tijekom 1941. i 1942. godine u ravnateljstvu tvornice emajliranog posuđa *Gorica* u Zagrebu. Stoga ga je 1945. Kotarski sud u Zagrebu osudio na godinu zatvora i konfiskaciju imovine. Kao stručnjak i bolestan brzo je pušten. U takvoj situaciji vjerojatno su nestali i mnogi tehnički elaborati. Njegov sin čuva jedan Danilov crtež sa studija, nacрте Hidrometeorološkog zavoda na Firulama u Splitu, nacrt za rekonstrukciju Sumpornog kupališta u Splitu te dokumentaciju o konfiskaciji imovine. Prema sjećanju Milana Ivaniševića iz Splita od arhiva poduzeća braće Žagar nešto je ostalo na tavanu njihove kuće. To je dobio na raspolaganje dr. Dinko Mirošević. On je dao dvije kutije ozalidkopija nacрта Jakovu Ivaniševiću, ali poslije je sve to propalo.

ARCHITETTI FRATELLI ŽAGAR

Riassunto

All'inizio del XX° secolo a Split vi furono attivi moti architetti e periti edili, educati prevalentemente a Vienna e Praga. Loro importavano in queste parti lo spirito nuovo del modernismo europeo, spesso posto in fondamenti tradizionali locali. Il ruolo prominente ebbero i fratelli Edoardo e Daniele Žagar.

Edoardo (Prezid , 1875 – Split, 1957) si laureò nella Scuola di arte edile a Zagreb, e conseguì la specializzazione nell'Accademia di belle arti a München (Monaco). Esegui i lavori abbastanza complessi e complicati, prevalentemente nella zona della Dalmazia centrale. A Spalato, negli primi anni del XX° secolo, fu il capo conservatore durante i lavori di restauro del Palazzo vescovile, elaborò il progetto architettonico per la casa Vušković, abbozzo per l'aggiunta alla casa dell'imprenditore Josip Brajnović. Partecipò in costruzione del monastero francescano di San Francesco in riva e costruì la villa secessionistica Plevna.

Tra altro, fino alla fine della Prima guerra mondiale, fece edificare la torre della chiesa parrocchiale a Kaštel Štafilić, e ad Imotski, costruì il grande edificio della corte comunale. A Trau, si impegnò nei lavori di stabilizzazione del campanile della Cattedrale, costruì gli edifici del tribunale circondariale, dell'impianto per la produzione del tabacco, dell'ospizio di San Lazzaro a Čiovo, ed il monastero francescano a Drid. Nell'anno 1917, progettò la villa Antičević a Meje a Split.

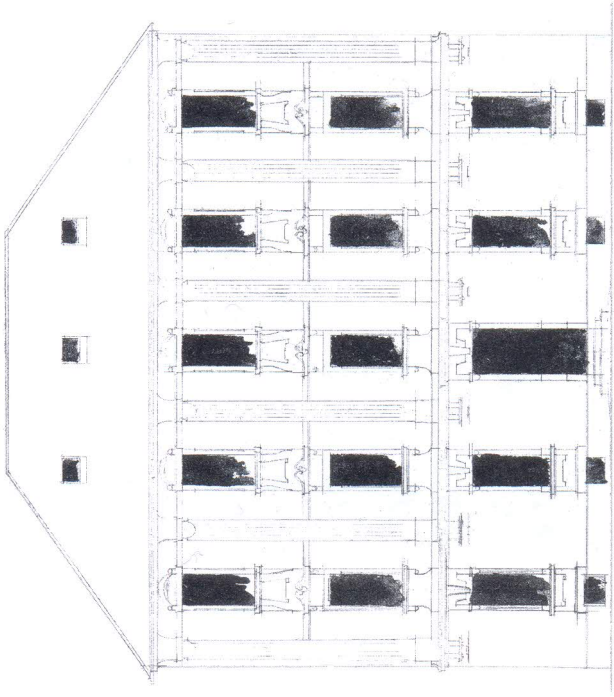
Dopo la guerra, nel 1919, progettò la grande casa d'affitto sul terreno di proprietà sua a Spalato, in Via Riječka; susseguentemente fu incaricato con la soprelevazione all'edificio dell'Ufficio circondariale marittimo a Spalato, e fece erigere l'edificio della base navale a Divulje, vicino Trau.

Il fratello minore Daniele (Prezid , 1886 – Split, 1978) si laureò nel Politecnico di Praga. Dopo la prima guerra mondiale, lavorò nello Studio architettonico di I. Fisher a Zagreb. Dall'anno 1919, continuò il lavoro con il fratello a Spalato. Siccome Spalato in quel periodo cresceva quotidianamente, si discuteva molto della progettazione del suo sviluppo, un tema in cui attivamente partecipò anche Daniele.

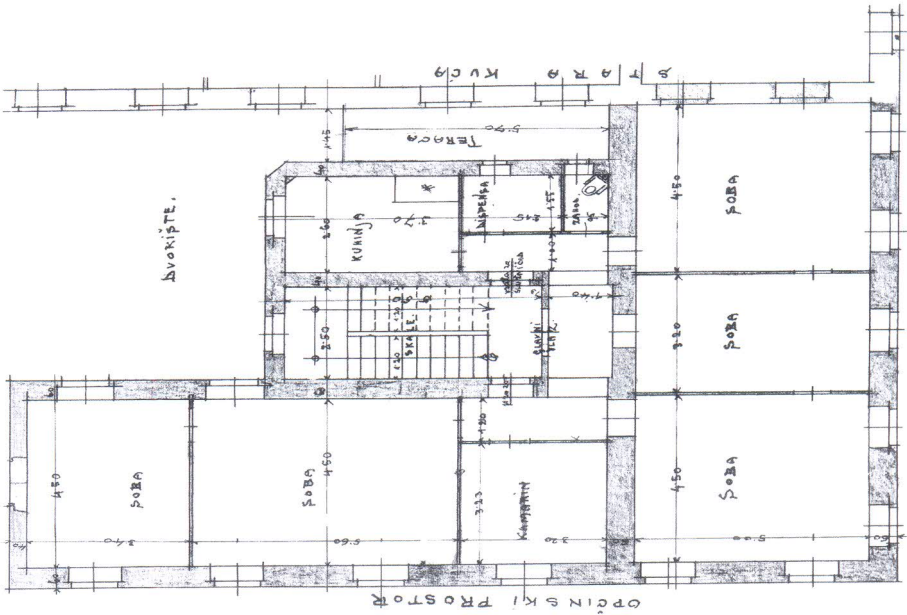
Nell'anno 1920, gli Ebrei pianificavano la costruzione della sinagoga, e incaricano Daniele di progettarela. Il piano dell'edificio non fu realizzato.

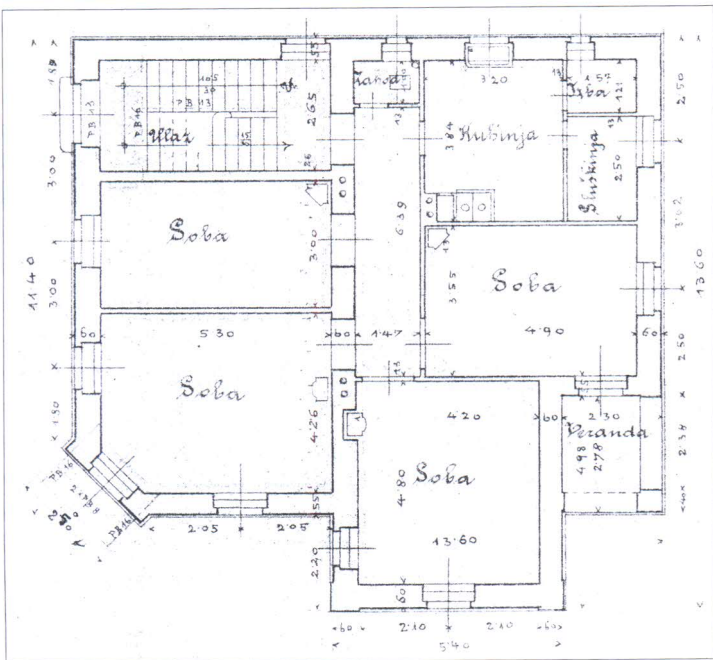
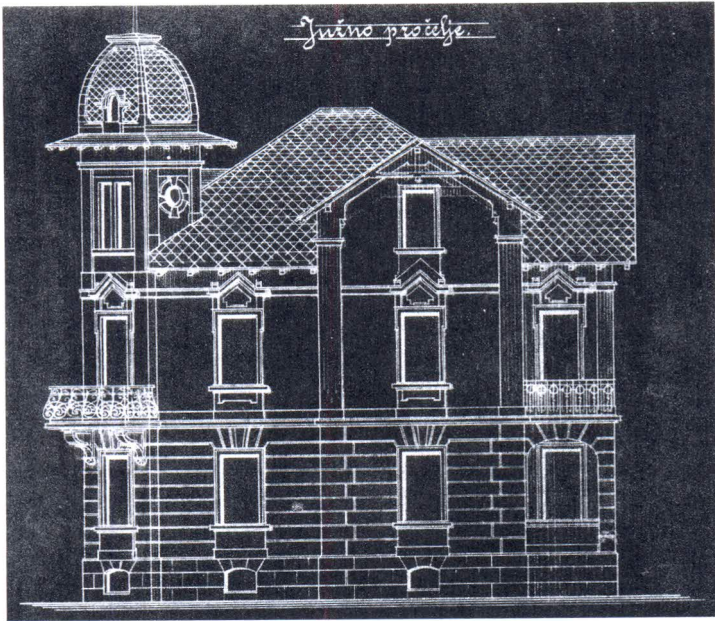
Subito dopo la guerra, Split fu soggetto alle emigrazioni, e poiché ci vennero molti, bisognava fare in modo di assicurare molti appartamenti. Il governo comunale investiva molti sforzi per trovare la soluzione del problema. Nell'anno 1921 propose il bando di concorso per l'edificazione della nuova zona Manuš. Daniele Žagar vinse il primo premio, e si cominciò subito con la costruzione delle case. Era il membro attivo dell'Associazione degli ingegneri ed architetti iugoslavi, Commissione comunale addetta alle decorazioni della città, e presidente del Club da nuoto «Jadran».

Nell'anno 1925, i fratelli fondarono la loro impresa privata a Split. Quell'azienda, fino alla Seconda guerra mondiale, svolse diversi lavori di costruzione per l'esercito e la marina a Boka Kotorska, Dubrovnik, Divulje, Mandalina a Sebenico ed altri posti in tutta la Croazia. Susseguentemente furono eretti molti edifici privati in diverse zone. I fratelli Žagar svolsero la loro attività edile nel tempo di profondi e rapidi cambiamenti sociali, nel periodo della crescita industriale e tecnologica. Quindi furono anche le esigenze urbanistiche ed architettoniche radicalmente cambiate. I fratelli si adattarono bene alle condizioni complesse ed ebbero successo sia come progettisti che costruttori. I loro edifici hanno le caratteristiche storiche, compresi stili dalla secessione al modernismo.

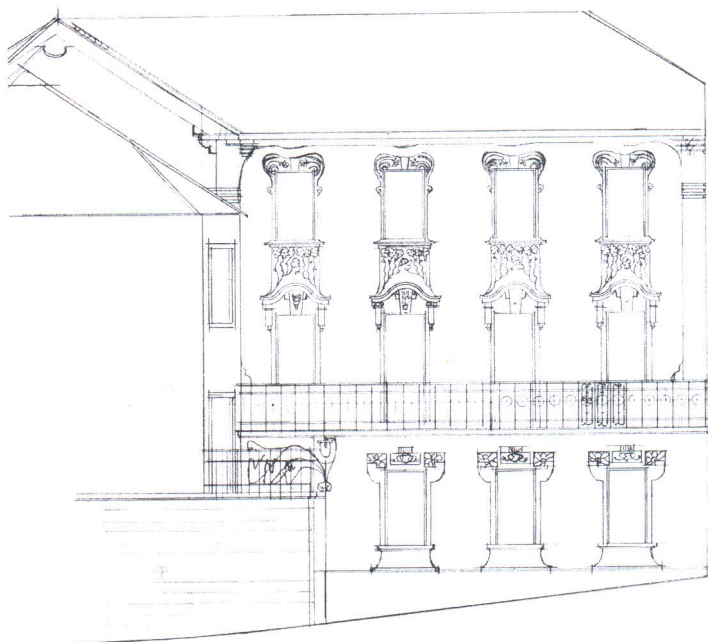

Nacrt E. Žagara za kuću I. Morpurga u Splitu na
Dobrome iz 1903. godine. Tlocrt prvog kata i
glavno pročelje

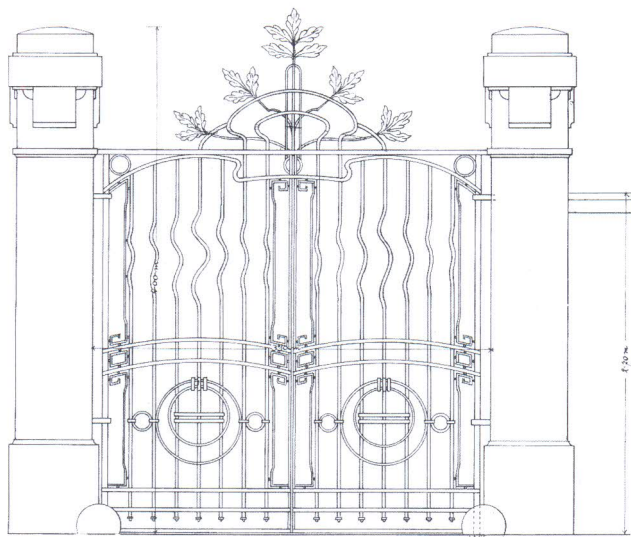

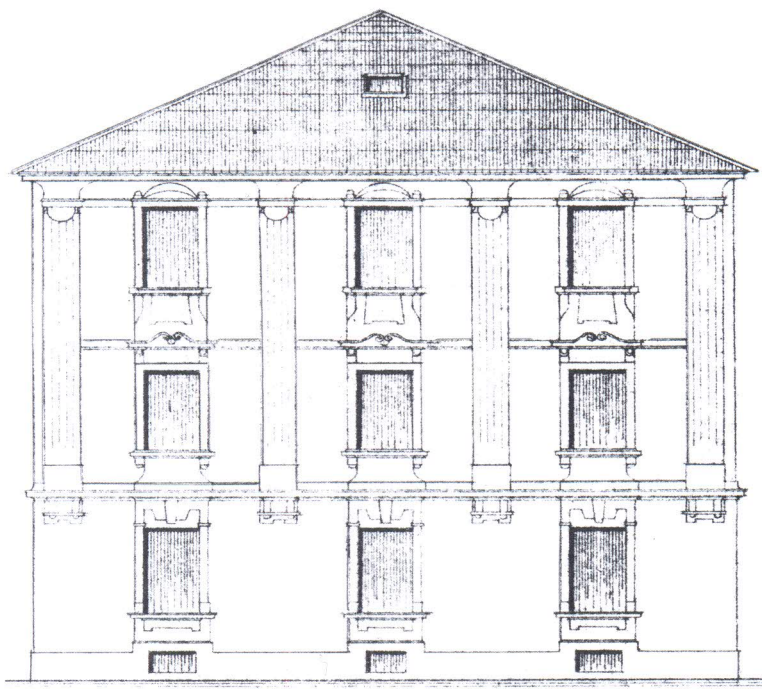
Vila M. Mikačića u Splitu na Sukoišanu. Projekt E. Žagara iz 1905. ; Južno pročelje i tlocrt prizemlja

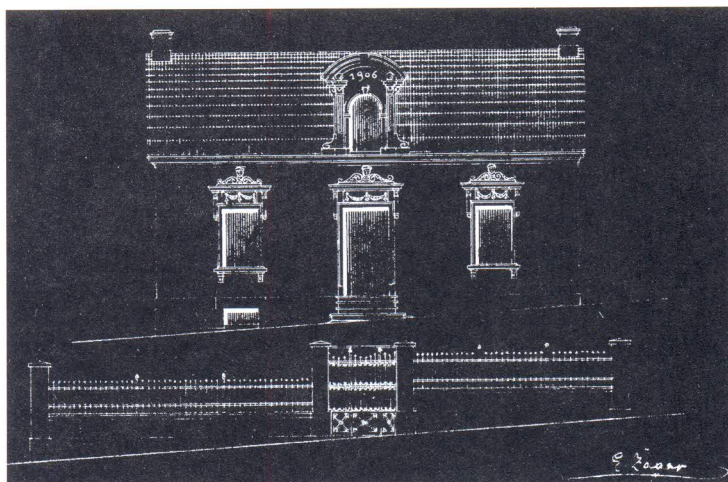
Stambena kuća Regine Arbanasović u Splitu u Čulića dvorima. Crtež južnog pročelja kojeg je napravio E. Žagar 1905. godine

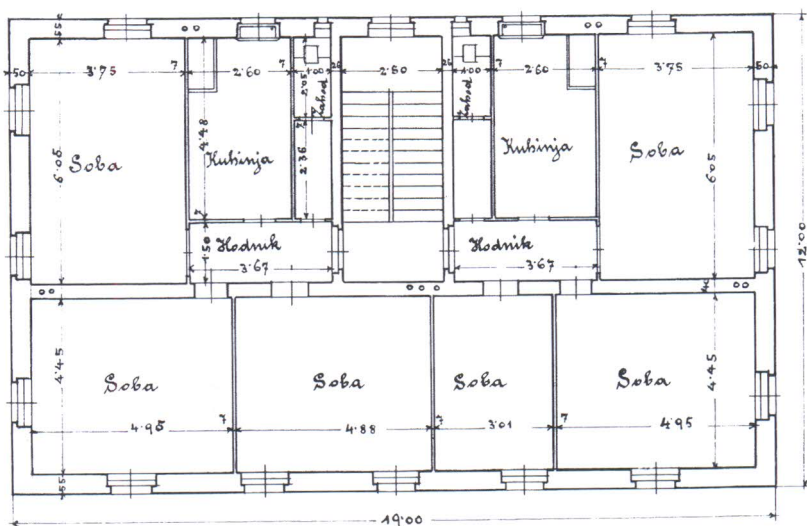
Nacrt vrtnog portala vile J. Brajnovića na Mažuranićevom šetalištu vjerojatno iz 1906. godine

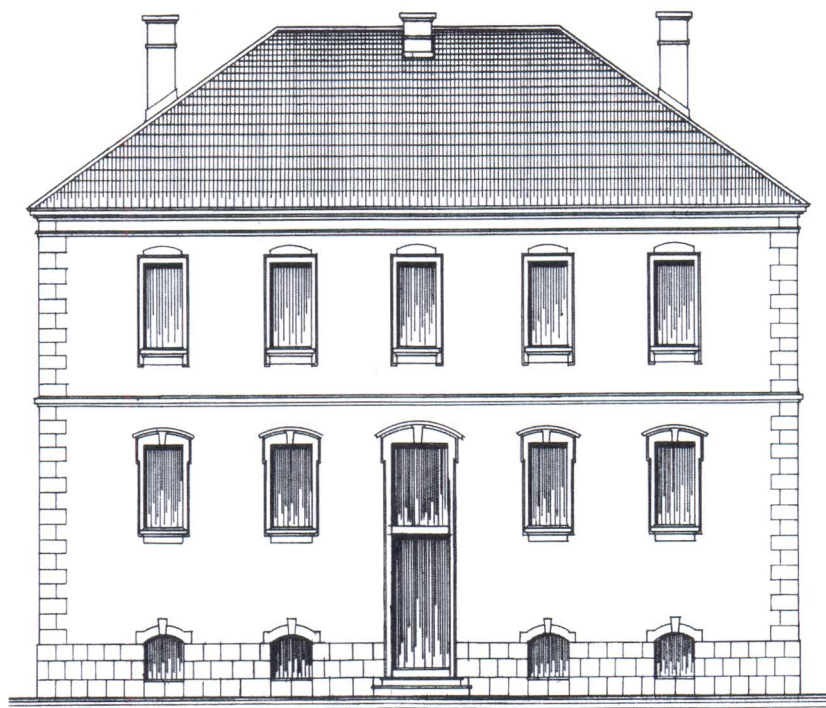
*Stambena kuća braće Ferić u Splitu na Bačvicama.
Nacrt E. Žagara iz 1906. godine, glavno pročelje*

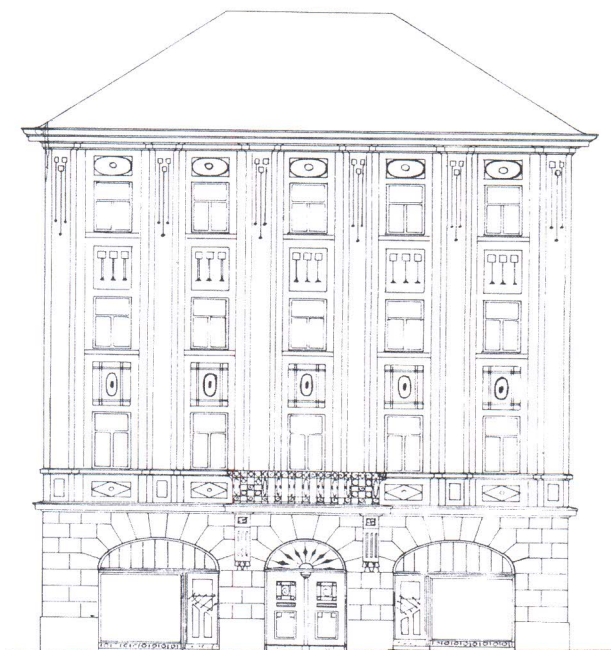

*Vila Jelić - Domitrović u Splitu uz put za Marjan. Crtež južnog pročelja
kojeg je napravio E. Žagar 1906. godine*

Kuća I. Dvornika uz cestu Split-Omiš. Projekt E. Žagara iz 1907. godine, tlocrt prvog kata i južno pročelje

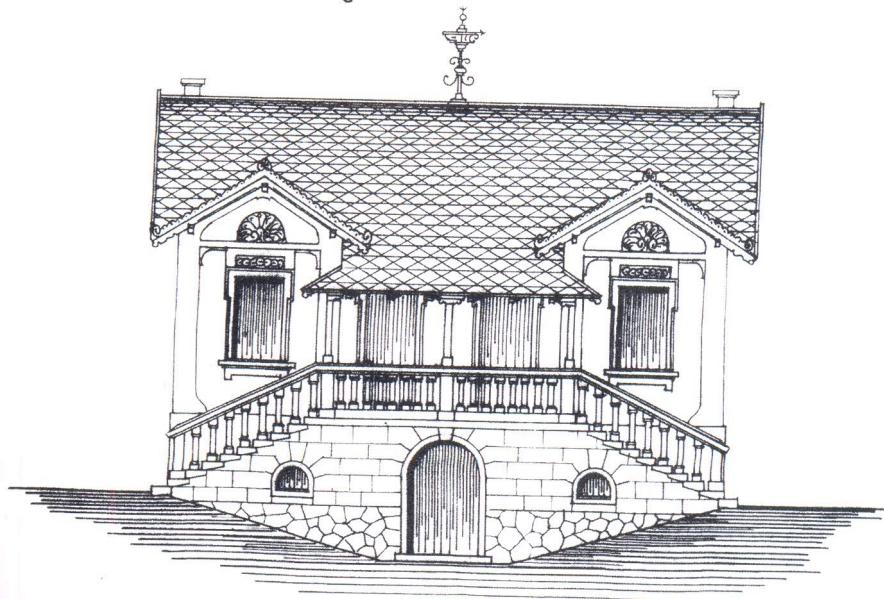

Stambena zgrada E. Karamana u Splitu. Crtež glavnog pročelja, E. Žagar 1912. godine

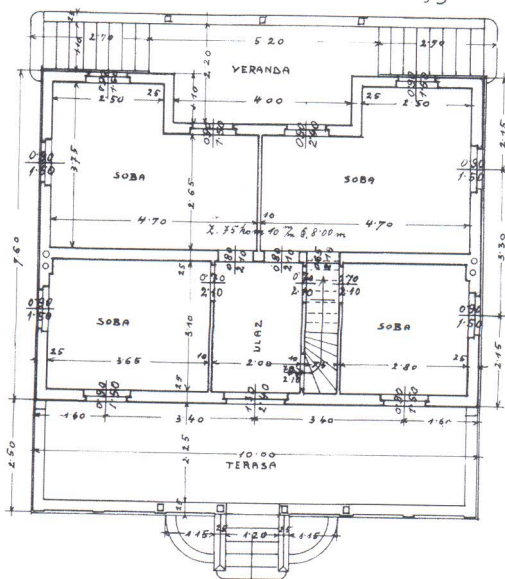
Vila I. Antičevića u Splitu u Bihačkoj ulici. Crtež južnog pročelja, E. Žagar 1917. godine

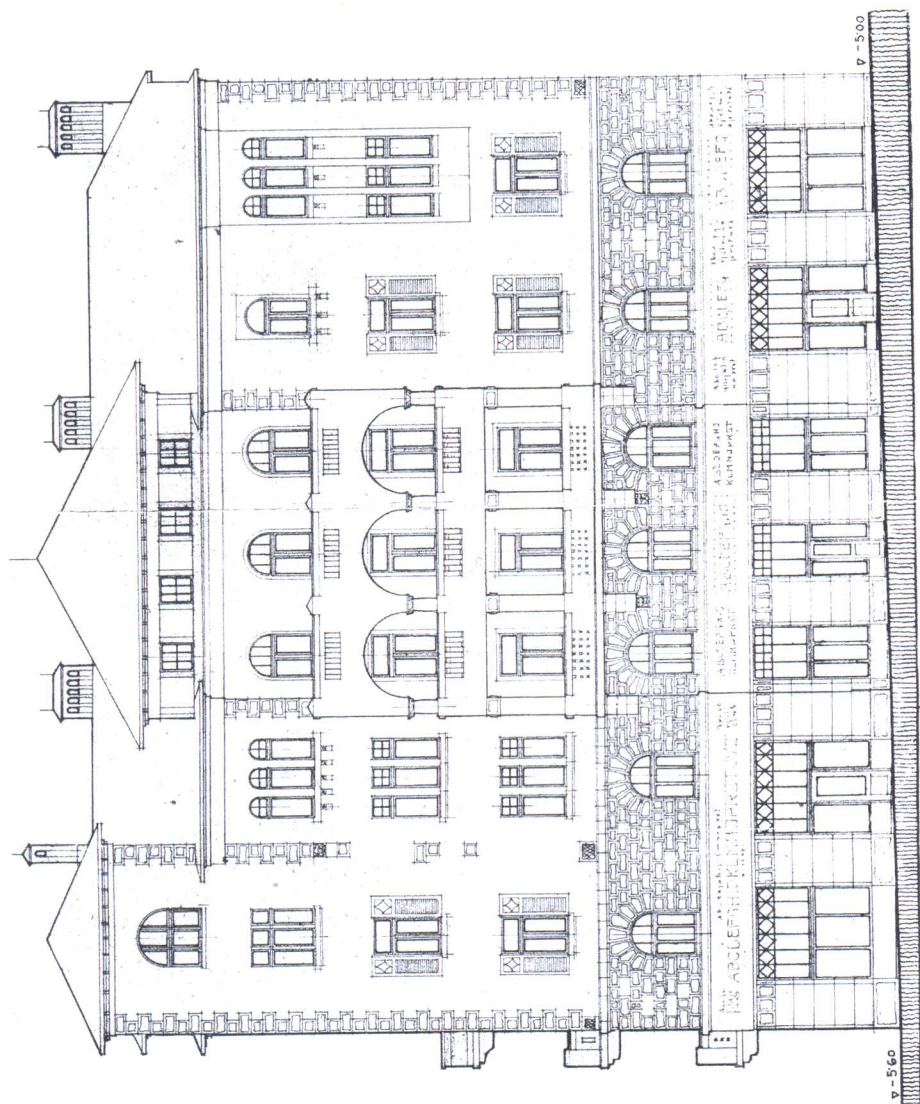
JUŽNO-PROČELJE.

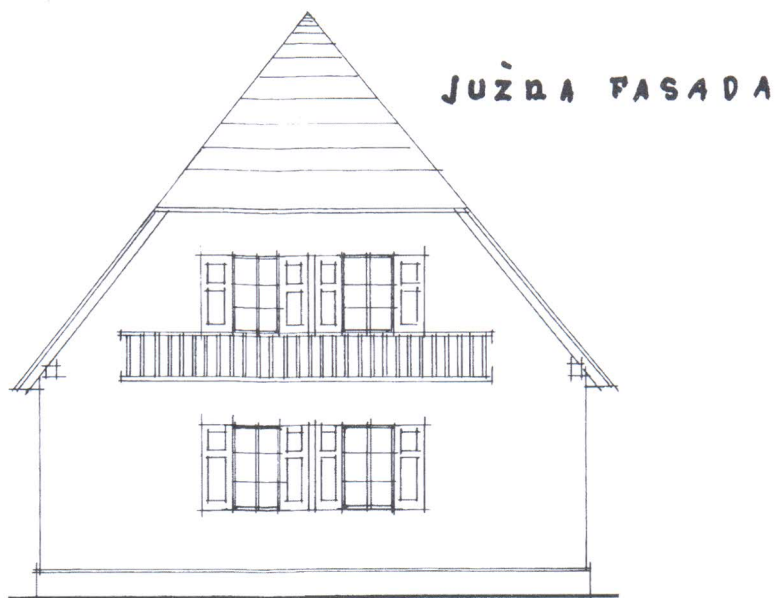
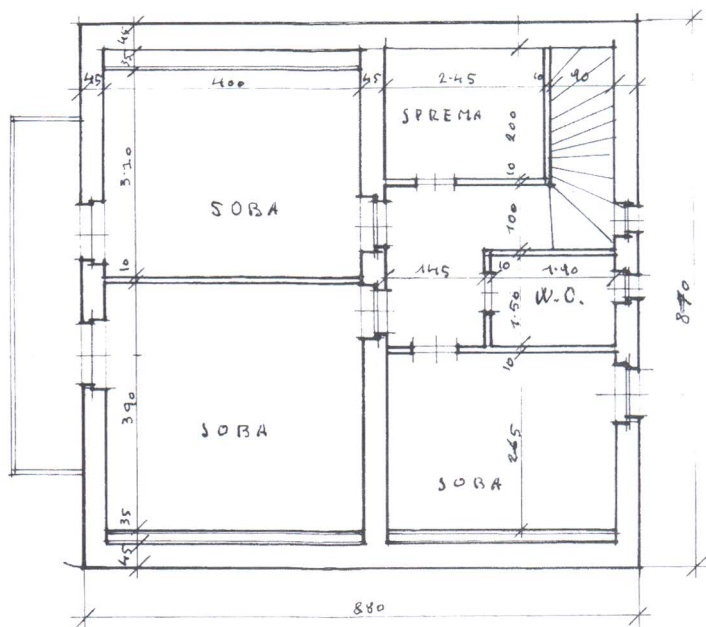
Vila I. Antičevića u Splitu na Mejama. Projekt E. Žagara 1917. godine, južno pročelje i tlocrt prizemlja

PRIZEMLJE.

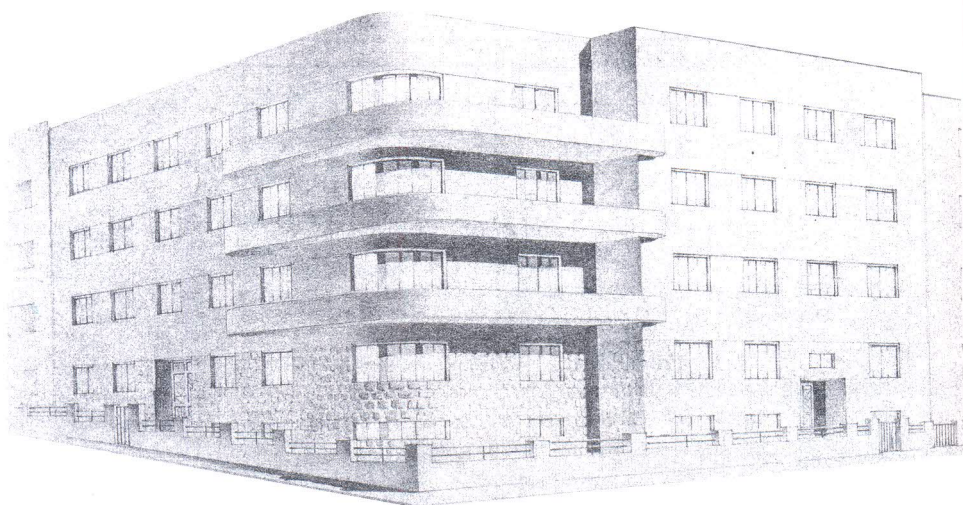

Južno pročelje niza od četiri zgrade u Splitu u današnjoj Riječkoj ulici. Crtež E. Žagara iz 1919. godine

Ljetnikovac obitelji Krstulović u Glamoču. Projekt E. Žagar iz 1939. godine, južno pročelje i tlocrt potkrovlja

*Stambena zgrada na uglu Istarske i Riječke ulice u Splitu.
Projektant Doris Žagar, 1936. godine*

*Stambena zgrada u Istarskoj ulici u Splitu sagrađena 1922. godine
po projektu Dane Žagara*